

SUZANNA JANSEN

*Ondanks
de zwaartekracht*

UITGEVERIJ BALANS

INHOUD

- Baksteen en beton – 7
- 1 Tegenover bus 21 – 9
- 2 Voor de troepen uit – 18
- 3 Eine kaleidoskopische Tänzerin – 37
- 4 De toekomst samenleving – 61
- 5 Wacker – 79
- 6 Het stormt in mijn binnenste – 97
- 7 La Wine – 124
- 8 De ideale stad – 148
- 9 De maat van de mens – 169
- 10 Applaus – 180
- 11 Rosario Montez – 194
- 12 Compositie C – 213
- 13 De muzen – 228
- 14 Twaalfhonderd dagen – 246
- Verantwoording – 255
- Bronnen – 261
- Verantwoording illustraties – 270

1 *Tegenover bus 21*

Ik wist meteen wie hij was. Natuurlijk. Simon. Maar dan dertig jaar ouder, net als ik. En met minder haar. Het leek me niet dat ik daar iets over moest zeggen. Toch zag ik nog precies wat ik destijds leuk aan hem vond. Net als een paar jaar eerder, toen ik hem een keer op straat tegenkwam. Toen was me de bekentenis ontglipt dat ik indertijd, ons hele laatste schooljaar lang, smachtend zijn aandacht had proberen te trekken. Nu trof ik hem op een barbecue. Ik was benieuwd hoe zijn leven was verlopen.

Simon kwam er niet op terug, op die bekentenis, maar herinnerde zich wel iets anders. Terwijl wij ons richting tuin begaven waar de hapjes werden bereid, zei hij het plompverloren: ‘De patatsnijmachine. Weet je dat nog?’

Met een schok realiseerde ik me dat ik dat was vergeten.

De patatsnijmachine!

In één klap was ik terug in de schoolbanken, de stem van Robert Long in mijn oren:

Op zaterdag de supermarkt

Je gooit je auto vol met eten

Met nootjes, kaas en Franse wijn

Om in het weekend je mislukking weg te vreten

En zo te wennen aan de pijn

Dat je niet bent wie je wou zijn.

In negen coupletten bezingt hij de teloorgang van een hemelbestormer die stap voor stap, zonder het zelf in de gaten te hebben, tot een standaardman verwordt: 'Je droeg een pak, terwijl je eerst in broek en trui ging,' en: 'Je bleef rechtvaardig en alert, totdat je chef-verkoper werd,' met de onvermijdelijke uitkomst: 'langzaam kregen ze je klein.'

In 6 vwo wist ik zeker dat ik op een kruispunt stond. Met de compromisloze houding waarmee ik de wereld bezag, moest ik in dat jaar een allesbepalende keuze maken: meedoen aan het eindexamen of niet. Mijn angst had zich vastgezet in het beeld van de patatsnijmachine. Ik had Simon, de jongen op wie ik hopeloos verliefd was, erover verteld. Het was een simpel dingetje met een raster van zestien gelijke vakjes. Het idee was dat je er een aardappel in legde. Alles kon, bonkige eigenheimers en vers gerooide krieltjes, rond, hoekig, met rare uitsteeksels. Maar wat je er ook in legde, zodra aardappel door het raster werd geduwd, veranderde hij in allemaal op dezelfde maat gesneden patatjes. Het eindexamen was zo'n machine. Zou ik me door die mal laten duwen, dan zou ik me neerleggen bij het leven zoals iedereen het leefde. Ik zou me willoos laten voeren aan de machinerie die mensen creëerde die 'zo is het nu eenmaal' zeiden over stomme dingen, in plaats van zich te verzetten. Deed ik mee, dan was ik voorgoed verloren. Maar ik wist niet of ik wel genoeg lef had om af te haken.

'Ja, zo waren we toen.'

Simon keek geamuseerd, terwijl hij zijn tanden zette in een gambaspiesje. Om mijn ontreddering te verhullen, vroeg ik wat hij tegenwoordig deed.

'Hoofd verzekeringsveiligheid, ik ga over 25 fte.' Hij keek trots. 'Maar ik zou liever schrijven. Een grote roman.'

Ik herinnerde me zijn gedichten uit de schoolkrant, daar was ik toen voor gevallen, naast die ogen natuurlijk.

'Maar ja, kan niet hè, ik heb een hele afdeling onder me.'

Hij wees naar de prosecco, ik knikte.

'Kun je geen tijd vrijmaken om het erbij te doen?'

Er kwam een schaal portobello's voorbij.

'Wat? O, die roman. Zou ik wel willen ja, maar ja, nee, ik ga mijn mensen niet in de steek laten. En ik ben natuurlijk ook kostwinner.' Opnieuw die trots in zijn blik.

'En de weekenden dan?' Ik wilde dat hij weer die dichter werd, ik zag niet waarom dat niet zou kunnen.

'Dan moet ik met de jongens voetballen, je weet hoe het gaat.'

De prosecco werd bijgeschonken, Simon reikte me een linzenburger aan. Op dat moment werd de smoker met veel tumult geopend. De gastheer was uren bezig geweest met het roken van zalm volgens een speciaal recept en nu moesten we het resultaat komen bewonderen. Hij had alleen zijn nieuwe buitenkeuken nog niet helemaal onder controle, waardoor dikke rook de gasten even voor elkaar onzichtbaar maakte. Hilariteit alom. Daarna begonnen alle mannen zich er tegelijk mee te bemoeien.

Die morgen had ik een wonderlijke ontdekking gedaan. Sinds een paar jaar werkte ik als 'bruiklener' in leegstaande kantoren, de hedendaagse variant van het antikraken. In de jaren tachtig had ik een tijdje antikraak gewoond. In die periode hing daar nog een kwade reuk omheen: je koos partij voor de speculanten met hun knokploegen. Maar ik was niet stoer genoeg voor een kraakpand en moest toch ergens onder dak. Irritant was het. Had je net gas-en-licht laten aansluiten, verhuisberichten verstuurd, de buurt een beetje verkend, moest je weer vertrekken. Maar nu, dertig jaar later, met de zekerheid van een eigen huis, was zulk gedoe precies het antidotum voor gezapig wegzakken in een modulaire hoekbank met een glas limoncello bij een Netflix-serie.

De louche antikraakbureaus waren geprofessionaliseerd tot 'leegstandbeheerders'. Ze verhuurden ongebruikte kantoren als tijdelijke werkplekken, soms compleet met koffie en parkeerplaats – *plug & play*. Elke paar maanden verhuizen en wen-

nen aan nieuwe burenen was voor mij nu de bonus: geen kans om ergens vast te roesten.

Die ochtend had ik een toren betrokken langs de A10. Alleen al het verhuizen gaf me een gevoel van vrijheid. Het was een sport om in mijn werkruimte zo min mogelijk spullen te hebben en dan nog zo opvouwbaar mogelijk ook, zodat ik binnen een uur mijn complete kantoorinventaris in een auto kon stoppen en op mijn nieuwe plek zo weer kon doorwerken. Het vloeibare leven, als tegenwicht voor het gezinshuis dat onvermijdelijk dichtgroeide met spullen.

Simon luisterde met opgetrokken wenkbrauwen toen ik vertelde over de oneindige ruimte op de elfde verdieping van die nieuwe toren. De hele etage zweefde rond de liftschacht en werd alleen afgebiesd door een wand van glas. Je kon een lus van 360 graden lopen en daarbij non-stop naar buiten kijken, wat het spectaculaire uitzicht nog spectaculairder maakte. Vanaf deze hoogte zag je de auto's op de ringweg zich voortbewegen – een ambulance reed met loeiende sirene van het VU-ziekenhuis naar de Coentunnel, bijna traag vanuit mijn gezichtspunt. Verderop dook de Thalys op uit de Schipholtunnel, daarboven de vliegtuigen in een rij in de lucht om stipt met twee minuten tussenpose de landing in te zetten – ik had het geklokt. De binnenstad was vanuit dit vogelperspectief compleet nieuw: het Rijksmuseum, het Paleis op de Dam, het vroegere Shellgebouw, ze bleken anders ten opzichte van elkaar te liggen dan ik meende te weten.

Door de ramen aan de andere kant zag ik de geordende rechthoeken van de westelijke tuinsteden tot aan de windmolens voorbij de Amerikahaven.

Ik moest een paar keer rondlopen tot ik begreep wat er zo raar was. Het zat 'm in het verschil tussen het uitzicht aan de ene kant en dat aan de andere. Het leken wel twee verschillende steden. De A10 vormde een radicale breuk in het stadsbeeld. Binnen de ringweg stonden de huizen dicht opeen. Verrassend veel bomen ertussen dat wel, maar ook een beetje lukraak.

Waar ruimte was, had iemand een huis gebouwd, zo leek het. Rommelig, levendig, precies wat je bij een stad verwacht. Maar buiten de ringweg was een andere wereld. Iemand had een blokkendoos uitgepakt met rechthoeken en vierkanten en die langs de lijnen van een ruitjespapier geplaatst. Er waren losse blokken, rijtjes naast elkaar, opgestapeld of gegroepeerd in een haakse hoek. Maar blokken waren het allemaal. Vanaf de elfde verdieping zag je het verschil tussen de grotere wegen, die steeds een bepaald gebied omlijnden, en de kleinere straatjes daartussen. Het woord 'overzichtelijk' was voor deze buurt gemaakt.

Hier en daar waren gaten gevallen van woonblokken die voor de crisis waren gesloopt, maar nu door geldgebrek niet werden vervangen. Er stonden ook een paar nieuwe gebouwen. Ze oogden even hoekig, maar de blokken waren anders geplaatst: ze vormden een gesloten fort, het gras was aangelegd achter een hek.

Van bovenaf gezien leek het wel een schilderij van Mondriaan, of eerder nog van Theo van Doesburg. Alleen hun pregnante kleuren ontbraken: deze schilder had niets dan baksteen en beton op zijn palet gehad.

Ik herkende het als de plattegrond van mijn kinderjaren. Maar wat was de betekenis? Zag ik hier een kunstwerk of een raster? De schoonheid van rechte lijnen en duidelijkheid waarbinnen iedereen zijn eigen keuzes kon maken, of een patat-snijmachine?

Tot diep in de nacht praatte ik met Simon over het leven. Daarna kon ik niet slapen. Robert Long bleef door mijn hoofd spoken. 'Om in het weekend je mislukking weg te vreten en zo te wennen aan de pijn dat je niet bent wie je wou zijn.' Simon noemde mij 'geslaagd': leuk gezin, mooi beroep. Hij had geen ongelijk. Maar kennelijk was hij vergeten dat ik een andere droom had gehad.

Ik sloop de trap af om niemand wakker te maken en schonk

mezelf een glas wijn in – Franse inderdaad. Er knaagden muizen in het keukenkastje. Geïrriteerd verschoof ik mijn stoel, dat joeg ze voor een paar minuten weg.

Vijfentwintig jaar nu al bracht ik mijn dagen door achter een computerscherm. Dat was niet hoe ik me de toekomst had voorgesteld. ‘Zo waren we toen,’ had Simon gezegd met een air alsof we destijds niet begrepen hoe je het leven moest aanpakken en nu wel. Ik was daar niet zo zeker van. Waren we naïef geweest? In 6 vwo dacht ik niet op die manier, toen stortte ik me zonder aarzeling in het ongewisse. Het was geen optie mijn dromen niet na te jagen. Alleen: het was me dus niet gelukt.

Onwillekeurig schoten mijn gedachten naar Slotermeer. In die tuinstad in Amsterdam Nieuw-West ben ik geboren, op de tweede verdieping boven de warme bakker. ’s Ochtends werd ik gewekt door de zon die mijn slaapkamer binnen scheen, ’s avonds zag ik vanuit de huiskamer de rode gloed achter de daken duiken. Voor de deur een speeltuin en een rozenperk. Het klimrek van gebogen staal kon ook een tent zijn of een ruimteschip of een winkeltje voor rozenparfum. Een paar straten verderop een park met omahuisjes en een sloot.

Om op school te komen moest ik een verkeersweg oversteken. Ik bleef wel eens staan op de vluchtheuvel, een strook gras tussen de twee rijbanen, om te kijken hoe eindeloos ver die weg reikte. Bij helder weer kon je zien dat hij aan het eind iets omhoog krulde, als om te benadrukken dat daar een andere wereld begon.

Aan de overkant van die weg was net zo’n buurt: stapelwoningen, duplexhuizen, plantsoenen. Alles was zo geordend, gecomponeerd eigenlijk, dat overal pleintjes en perkjes tussen pasten. Wij, de kinderen uit de straat van de rk.-woningbouwvereniging, konden elke dag een andere route kiezen, want als je eenmaal die verkeersweg had overgestoken, waren er zoveel grasveldjes dat je bijna geen straat hoefde te kruisen. Het centrum van de buurt, voor ons tenminste, was het katholieke bol-

werk: kerk-kleuterschool-basisschool – kort voor mijn komst nog gescheiden voor meisjes en jongens.

Maar de magie lag elders. Als ik vroeg was, rende ik voorbij de school naar een klein gebouwtje tegenover de halte van bus 21, dat er vanuit de verte uitzag als een winkel. In de etalage een gefiguurzaagd meisje waarvan de armen en benen echte gewrichten hadden in de vorm van schroeven. Ze was zwart geschilderd en stond meestal in een zwierige houding, maar soms stortte ze in. Dan zag ze eruit alsof haar ledematen door een verschrikkelijk ongeluk de verkeerde kant op waren gebogen – tot iemand de moeite nam de bouten weer aan te draaien. Bij dat gebouwtje drukte ik mijn neus tegen het glas. Ik zocht een kier in de gesloten gordijnen. Want daarachter, dat wist iedereen, bevond zich de balletschool van Steffa Wine.

Ik herinner me tegelijk ook de opwinding die zich elke eerste januari van me meester maakte. Het ritueel begon toen ik een jaar of zes was of nog jonger. Het is nieuwjaarsdag, we hebben uitgeslapen, ik schuif met bonzend hart voor de televisie. Terwijl mijn vader nog aan het stofzuigen is – de kruimels van de appelbeignets die hij zelf heeft gebakken – zit ik al gespannen klaar voor het Nieuwjaarsconcert uit Wenen. Ik kijk ongerust op de klok, dat stofzuigen moet wel op tijd klaar zijn, ik wil geen seconde van het programma missen. Er verschijnen daar namelijk af en toe ballerina's in witte tutu's op de punten van hun tenen tussen de beelden van het orkest door. Glimpen zijn het, soms maar een paar seconden, en je weet niet wanneer. Als het eenmaal zover is, walsen de danseressen en de dansers als in een sprookje voorbij, adembenemend mooi. Ik sla hun bewegingen op in mijn geheugen en oefen ze wekenlang, want de rest van het jaar heb ik niets anders dan de gesloten gordijnen tegenover bus 21 en mijn verbeelding over wat zich daarbinnen afspeelt. Sommige kinderen die er les hebben, dat heb ik gehoord, worden later echte balletdanseressen.

Steffa Wine. Die naam alleen al.

De wijn helpt me in slaap maar de volgende ochtend is de onrust niet verdwenen. Na de koffie met aspirine weet ik wat me te doen staat. Ik stap op de fiets, voor het eerst sinds jaren richting Slotermeer. Het is niet ver, ik had er alleen lang niks te zoeken. Behalve de gebruikelijke observaties – dat alles kleiner is dan in je herinnering – zie ik dat de rechte lijnen inmiddels zijn gestoffeerd met uitbundig groen. Bij het gebouwtje tegenover bus 21 trap ik abrupter op de rem dan de auto achter mij verwacht. Als ik getoeter hoor, schiet ik nog net op tijd de stoep op en voor ik tegen de gevel tot stilstand kom, sta ik oog in oog met een wc-pot. De houten danseres uit de etalage is vervangen door een wc-pot. Dit is zo banaal dat het even duurt voor het tot me doordringt: de balletschool is nu een winkel in ‘lichaamsföhns en elektronische bidets met afstandsbediening’. Ik geloof dat ik dit niet wil weten.

Ik loop om het gebouwtje heen op zoek naar de betovering, maar die is er niet meer. Zonder de naam op de gevel en de houten danseres in de etalage is het onooglijk en nietszeggend. Opgestapelde bakstenen met mortel ertussen. Meer niet. Bij de zijmuur zijn sommige stenen een beetje kapot. Is er te vaak een bal tegenaan gegooid? Het lijkt wel of er een soort lijn loopt tussen de gladde en de ruwe stukken steen. Met mijn vingers probeer ik die lijn te volgen en dan wordt hij ineens ook zichtbaar. Van een afstandje, en vanuit een bepaalde hoek, onthult zich een figuur. Een danseres. Ze is heel lichtjes uit de bakstenen gehouwen. Haar armen reiken naar de sterren, het lijkt of ze zweeft.

Dit heb ik nooit eerder gezien. Als ik er een foto van maak, staat op mijn scherm alleen een gewone, kale muur. Dit reliëf – of wat het ook is – toont zich blijkbaar alleen als je er moeite voor doet.

Het was geen bevlieging geweest, dat geballet van mij. Geen kortstondige fantasie die een paar weken later alweer was vervangen door de volgende. Ik had er op mijn manier hardnekkig aan vastgehouden. Toch was de balletschool van Steffa Wine

onbereikbaar gebleven en was ik niet geworden wie ik wou zijn. Al had ik over mijn huidige leven niets te klagen, het zat me nog altijd dwars. Waarom?

Dat ik na de Mondriaan of de Van Doesburg die dit stadsdeel van bovenaf laat zien, nóg een verborgen kunstwerk heb ontdekt, is bizar. Slotermeer was bepaald geen buurt waar je makkelijk met kunst in aanraking kwam. Hier draaide het om de praktische kant van het leven. Alle moeders waren huisvrouw en alle vaders kantoorbediende. Volwassenen die geen vader of moeder waren, kwamen niet voor. Net zomin als iemand die een muziekinstrument bespeelde of uit zichzelf op het idee kwam naar een theatervoorstelling te gaan of geld uit te geven aan museumbezoek.

De enige vormen die ik had meegekregen, bestonden uit het raster van rechte lijnen waaruit de blokkenbouwer mijn buurt had opgetrokken. Gebaande paden, eenrichtingsverkeer – als of alles van tevoren was uitgedacht en vastgelegd. Alleen Steffa Wine, de onbereikbare, wist daaruit te springen.

In feite had de blokkenbouwer de culturele leegte geschapen waarin ik opgroeide – waarom gaf hij zijn intrigerende lijnen alleen van bovenaf prijs? En Steffa Wine, de mysterieuze danseres, had me laten dromen van vergezichten, die uiteindelijk helemaal niet voor mij bleken te zijn weggelegd.

De stadsontwerper en de balletdanseres hadden elk op hun eigen wijze een stempel gedrukt op mijn jeugd. Zelf waren ze er wel in geslaagd zich te wijden aan hun kunst. Als ik wilde weten wat daarvoor nodig was, waarom het hun wel was gelukt – en mij dus niet – moest ik uitzoeken hoe zij het hadden gedaan. Wie was deze blokkenbouwer, wie Steffa Wine? Welke obstakels hadden zij in hun leven moeten overwinnen, tegen welke prijs?

Anders gezegd: wat hadden zij dat ik niet had?